

eman ta zabal zazu

Universidad
del País Vasco

Euskal Herriko
Unibertsitatea

Gizarte eta Komunikazio Zientzien Fakultatea

KAZETARITZA

IKASTURTEA 2017/2018

Tinta urdinez idatzitako historia: Bergarako Algodonera de San Antoniok utzitako aztarnak

EGILEA: Karmele Uribesalgo Alzola

ZUZENDARIA: Iñaki Lazkano Arrillaga

Leioa, 2018ko maiatzaren 29a

Gradu Amaierako Lanaren egileak adierazten du lan original eta propio honetako datuak benetakoak direla, eta hala izan ezean bere gain hartzen duela jokabide ez-egokien (plagioen, irudien erabilera bidegabean eta abarren) erantzukizuna. Irudien copyrighta haien jabeena edo lizentziadunena da. Dibulgazio helburuarekin baino ez da erabili hemen, lanaren marko teorikoa edo analisia ilustratze aldera.

Aurkibidea

Erreportajea.....	4
I. ATALA: Hasierako puntadak	4
II. ATALA: Oihalak ehuntzen.....	8
III. ATALA: Makinak itzaltzeko ordua.....	16
Zatidurak.....	21
Herri izena duen kolorea.....	21
Gorka Gonzalez (elkarrizketa).....	22
Martina Maiz	24

Herri bakoitzak bere historia du. Gaur egun ezagutzen duguna ulertzeko urte batzuk atzera egin behar izaten da. Gertakari, erabaki eta efemerideak jendearen oroitzapenetan eta gutxitan irakurtzen diren orrietan gordetzen dira.

Bergarako historia tinta urdinez idatzia dago, mahoi kolorez, hain justu ere. Ia bi mendez ehungintza izan da herriaren motor ekonomiko eta sozialetako bat. Ehungintzan aritu diren enpresa ugari izan dira Bergaran, Lasagabaster, Narvaiza, Movilla, Otazua, Oregi eta Algodonera ezagun eta garrantzitsuenetakoak izanik.

Azken hau, Algodonera de San Antonio, erreportaje honen mamia da eta bertako langileak eta enpresarekin berarekin lotutako pertsonak izango dira protagonistak.

1846an zabaldu zituen ateak Algodonera de San Antonio kotoi fabrikak. 164 urte loriatsuren ostean, kolore bati herri izena jarri zion ofizioaren aztarna gutxi batzuk besterik ez dira gelditzen. Gaztelaniaz ezagutzen den bezala, *azul Bergaraz* ari gara.

I. ATALA: Hasierako puntadak

4.500 biztanleko herria zen Bergara XIX. mende erdialdean. Madril eta Frantzia arteko bidean kokatua zegoen, Deba ibaiaren ertzean. Kokapena faktore garrantzitsua izan zen Blanc, Frois eta Silvak enpresa bat sortzea erabakitzeke.

1846ko urtarrilaren 23an *Fabrica de Hilados, Tejidos y Estampados de Vergara* sortu zuten, Jose Ramon de Oñatiba notarioak onarturik. Bergarako San Antonio auzoa aukeratu zuten fabrikaren kokaleku gisa. Hortik datorkio gerora izango zuen izena: *Algodonera de San Antonio*.

Juan Martin Elexpuru idazleak Bergarako historia aztertu izan du eta berak dioenez, lantegi hau sortu aurretik bazeuden ehuna lantzen zuten fabrikak herrian, baina lihoarekin aritzen ziren, ez kotoiarekin.

Bergaran kotoiaren aldeko apustua egin zutenak, ez ziren jatorriz bertakoak. Huescako Laluega herritik etorritakoa zen Jose Julian Blanc Argels. Lantegia martxan jarri

zuenerako, urte dezente zeramatzan Gipuzkoan. Ez dago Bergarara noiz iritsi zen jakiterik, ez baitago data zehatzik, baina 1837an Gipuzkoako herri horretan bizi zen jada. Hala ere, baliteke aurretik egotea herrian, merkataritzarekin izandako lotura zela eta. Tindategi baten jabe ere izan zela uste da.

Frois eta Silva bi baionar ziren. Ipar Euskal Herriko hirian judu asko zeuden, XV. mende amaieran eta XVI.aren hasieran Espainia eta Portugaldik kanporatuak izan zirenen babesleku izan baitzen. Honi aurre egin behar izan zioten Frois eta Silvaren familiek.

“Kataluniatik ekarri zuten kotoiaren sektorean aritzeko ideia”

Juan Martin Elexpuru - Idazlea

Euskal Herrian nobedade bat izan zen arren, Estatu Batuetan, Ingalaterran eta Katalunian bazebiltzan kotoiarekin lanean. “Indartzen zebiltzan kotoi-fabrikak eta Kataluniatik ekarri zuten sektore horretan aritzeko ideia”, dio Elexpuruk.

Lehengai gehienak inportatu egiten zituzten. Anila eta menaslorea Indiatik ekarritakoak izaten ziren, Bengalatik, hain zuzen ere. Kanpoko langileak ere baziren fabriketan, batez ere kimikari, grabatzaile, kontramaisu eta inpresio lanetan aritzen zirenak. 1860an 501 langile zeuden kotoi lantegian, gizon zein emakume, eta ez zegoen sexu bereizketarik soldatei zegokienean; berdin kobratzen zuten emakume edo gizon izan.

Ekoizten zuten materiala oso kalitate onekoa zen eta horren erakusle dira jaso zituzten sariak. 1861ean esaterako, Baionako Azokako brontzezko domina lortu zuten.

Elexpururen esanetan, *Fabrica de Hilados, Tejidos y Estampados de Vergarak* hartu zuen indarraren ondorioz, tindategi txiki asko sortu ziren herrian.

Jose Julian Blancek, ehun fabrika zuzentzeaz gain, beste ardura batzuk ere izan zituen herrian. 1861ean Bergarako alkate izendatu zuten eta kargu horretan egon zen urtebetez. Behin agintaldia amaituta, ehundegian jarraitu zuen, ordura arte egin bezala.

1865ean Jose Maria Arbulu sartu zen enpresaren zuzendaritzan eta lehenengo aldiz izena aldatu zitzaion: *Blanc, Arbulu, Aguirre y Compañia* bezala izendatu zuten. Gerora aldaketa ugari izan zituen izenari dagokionean.

Une zailak ere bizi izan zituzten lantegiaren lehen urteetan. 1872 eta 1876 urte bitartean bigarren karlistada izan zen. Eragin nabaria izan zuen guda horrek Euskal Herrian, eta ondorioz, baita Bergaran ere. Nahiz eta gerra baten erdian egon, Blancek bere lantegiak martxan jarraituko zuela erabaki zuen, zailtasunei aurre eginez.

Gerra amaitu eta gutxira hil zen Jose Julian Blanc, 1877ko ekainaren 4an. Bere ondasunen banaketa egiterakoan, fabrika ere tartean zegoen. Seme-alabarik ez zuenez, bere emazte Martina Maiz Bagazgoitia beasaindarrari utzi zion enpresarekin aurrera jarraitzeko ardura.

Lau urtez lan horretan aritu ostean, Elorrioko Jose Niceto Urkizuri saldu zion enpresa. Hala ere, bere senarraren omenez eta egin zuen lana gogoan harturik, *Viuda de Jose Julian Blanc y Urquizu* izena jarri zitzaion. Urkizu gaixotzean, enpresa zuzentzera itzuli zen Martina Maiz.

1891ko urriaren 7an hil Maiz. Bere heriotzaren ondorioz, enpresak jabe baten beharra zuen. Hurrengo urteko maiatzean bost enpresari elkartu eta *Echaide y Cia. Sucesores de Viuda de Blanc* izenarekin hasi ziren lanean.

Lantegiaren hasierako urteetan sortu gabe zegoen haurrak lanean izatea debekatzen zuen legerik

265 langile zituzten lantegian: 145 gizonezko, 80 emakumezko eta 40 ume. Izan ere, sasoi hartan sortu gabe zegoen haurrak lanean izatea debekatzen zuen legerik. Gerora ezarri zen arau hori.

XIX. mende amaierarako, ehungintzako herria zen Bergara. Gipuzkoan esparru honetako enpresa asko zabaldu zen. Lasarte, Andoain zein Billabona ere ehungintzara batu ziren. Lasterrera, Azkoitia, Pasaia eta Oriora ere iritsi zen oihalak egiteko lana.

Euskal Herriko industria garatzen joan zen, enpresak areagotuz eta indartuz. Gauzak horrela, lurrari eta nekazaritzari lotuta zegoen eremu bat industrializatu zen.

1901ean hartu zuen orduan *Echaide y Cia.* zenak *Algodonera de San Antonio* izena, elkarte anonimo izateko erabakia hartu zenean, hain zuzen ere.

Ondorengo urteetan egonkortasuna izan zen nagusi Algodoneran, I. Mundu Gerra arazorik gabe eta lan askorekin igarota. 1919. urtean, aldiz, gauzak okertzen hasi ziren. Bergarako ehungintzako langileek greba egin zuten lan orduen jaitziera eskatu eta soldatak bere horretan mantentzeko. Hilabete eskas igaro ostean, akordioa lortu zen enpresa eta langileen artean; 13 orduatik 10era jaitsi zituzten lan orduak. Bestela ere, enpresaren arlo ekonomikoa ez zegoen momenturik onenean. Kotoiaren prezioa oso altu zegoen eta ekoizpen kostuak murrizteko beharra ikusi zuten.

Primo de Riveraren estatu kolpearen urtean, 1923an, hobekuntza batzuk egon ziren merkatuan. Mahoi koloreko arropak indar handia hartu zuten eta mesede egin zien produktu hau ekoizten zuten ehungintzako lantegiei.

1930eko urtarrilean eman zuen dimisioa Primo de Riverak eta Errepublika iritsi zen Espainiara. Ekonomia liberalizatzeko saiakera bat egin eta pezetaren balioa igo zen. Horrek kotoia merke erosteko aukera eman zien ehungintzako enpresei, baina politika protekzionista martxan jartzean, inportazioei atea itxi zitzaien.

Hala ere, Errepublika garaian Algodonerak nahiko emaitza onak izan zituela esan daiteke, baina 1936an, Gerra Zibila hastarekin batera, fabrikaren egoerak okerrera egin zuen. Enpresako presidente Manuel Chalbaudek Venezuelara ihes egin behar izan zuen eta Vicente Ameztoik hartu zuen bere lekua.

1936ko irailaren 25ean heldu ziren Francoren tropak Bergarara eta Algodonerako ekoizpena aldatu egin behar izan zen; mahoizko jantziak egitetik, uniforme militarrek egitera pasa ziren.

Begarara ere iritsi ziren bonbak. 1937ko apirilaren 15ean, lantegia bonbardatu zuten. Kalte material handiak eragin zituen horrek eta zenbait hildako ere utzi zituen.

Gerra Zibilaren garaian, mahoizko jantziak egitetik uniforme militarrek egitera pasa ziren Algodonera de San Antonion

Bi urte geroago amaitu zen gerra eta Algodonera normaltasunera itzultzen ahalegindu zen. Gerra urteak ekonomikoki ez ziren guztiz txarrak izan, produkzioa ez zen eten eta. Behin gerra amaituta, uniforme militarren ekoizpenak behera egin zuen eta mahoizko jantziara itzuli ziren.

Indarra hartzen zihoan enpresa zen Algodonera. Hori dela eta, inbertsioak egiteko eta proiektu berrietan sartzeko gogoia areagotu zen. 1949an, esaterako, langileentzako etxebizitzak eraiki zituzten, makinak konpondu eta garbitzen aritu ziren, enpresa barneko telefono linea ezarri zen, argi fluoreszenteak erabiltzen hasi ziren... Bolada onean zegoen fabrika.

Aisialdira begira, hainbat ekimen jarri zituzten martxan. Hainbat eserleku erosi zituzten Udal Pilotalekuan Algodonerako langileak Bergarako Abesbatzaren kontzertuetara joan zitezten. Txirrindularitzako lasterketetan eta uso-tiro lehiaketetan babesle gisa jarduten zuen enpresak. Gizarte-konpromisoak zituzten erakundeei ere dirua eman zien, tuberkulosiaren aurkakoei, esaterako.

II. ATALA: Oihalak ehuntzen

Hamabost urterekin hasi zen lanean Manolo Gabilondo, aitaren eskutik Algodoneran sartu zenean. “Orduan ez zegoen arazo handirik lanean hasteko”, dio Gabilondok. Derrigorrezko hezkuntza amaitzean ekin zion lanari. Fabrikan zegoen arren, ikasten jarraitu zuen. Zortzi orduz lanean egon ostean, 18:30ean lanetik atera eta kontabilitatea ikastera joaten zen. Hori izan zen Gabilondoren egunerokotasuna hiru urtez.

**“Lantegia gurea izango balitz bezala egiten genuen lan;
gure bigarren etxea zen”**

Manolo Gabilondo – Algodonerako langilea

Biltegiko lanetan eman zituen 40 urte; mutil koskorra zenetik mokorreko ebakuntza batek fabrika uztera behartu zuenera arte. Lan asko egiten zutela gogoan du, baina oroitzapen ona du. “Lantegia gurea izango balitz bezala egiten genuen lan; gure bigarren etxea zen”, dio nostalgia puntu batekin.

1958a zen Ascension Fernandezek Errioxa utzi eta Bergarara iritsi zenean. Hamahiru urte zituen Euskal Herrira lan bila etorri zirenean. Familiako kide guztien ardura zen etxera dirua eramatea eta Ascensioek ere bere ekarpena egin behar izan zuen. Algodonerara joan zen lan eske, baina gazteegia zen bertan lan egiteko, hamalau urte behar baitziren. Gauzak horrela, azokako arrandegian hasi zen lanean, baina Algodoneran eskatzen zioten adina bete bezain pronto, arraina utzi eta oihalei heldu zien.

Irundegian egin zioten lekutxo bat eta gerora irazkitzera pasa zen. Zazpi urtez egon zen fabrikan; 14 urtetik 21 bete zituen arte, autobus gidari batekin maitemindu, ezkondu eta lantegia utzi baitzuen. Ez inork behartu ziolako, garai hartan ohikoena hori zelako baizik. “A zer nolako tontakeria!”, dio orain.

Gerora damutu zen hartutako erabakiaz. Alaba kazetaritza ikasketak egitera joan zen Bilbora eta etxean zegoen soldata bakarra bere senarrarena zen. Lortzen zuen diruaren erdia etorkizuneko kazetariaren ikasketak ordaintzeko zen eta Ascensioek lanen bat bilatzeko beharra sentitu zuen. Une hartan, behin eta berriz galdetzen zion bere buruari ea zergatik utzi zuen fabrika, oso gustura baitzegoen bertan. “Gauzak horrela zirelako utzi nuen”, gogoratu du penaz orain.

Maria Paz eta Maria Rosa Alustiza ahizpa bikiak ere, Manolo Gabilondo bezalaxe, familiaren eskutik sartu ziren Algodoneran. Beraien amona lantegiko atezaina zen eta aita mantentze-lanen arduraduna. “Lotura berezia geneukan fabrikarekin”, dio Maria

Rosak. Lantegiaren atikoan bizi ziren. Pobreak ziren arren, aberatsen inguruan bizi zirela diote biek barrezka batak besteari konplizitate begirada bat eskainiz.

“Jendea diruaren zain egoten zen, familia askoren diru iturri bakarra Algodonera baitzen”

Maria Rosa Alustiza – Algodonerako langilea

1962ko urtarrilean sartu zen Maria Rosa Algodoneran, hamasei urte zituela. Hogei urteren ostean, giza baliabideetan hasi zen lanean. Hori dela eta, ongi daki zer nolakoak ziren lan baldintzak eta soldatak. Hilabete bakoitzeko hamabosgarren egunean aurrerakin bat ematen zitzaien langileei eta gainontzekoa hil amaieran jasotzen zuten. “Jendea diruaren zain egoten zen, familia askoren diru iturri bakarra hau baitzen”, adierazi du Maria Rosak.

Harreman ona zuen fabrikako langileekin eta denek zekiten Maria Rosak ongi tratatuko zituela. Zigor gutunak bidaltzeko agindua ematen zioten, baina berak ez zuen hori egiteko beharrik ikusten. “Langileak gustura egin behar du lan eta zigorrek ez dute ezer konpontzen”, dio Maria Rosak.

Gogor lan egin behar izaten zuten arren, gainontzekoek bezala oroitzapen ona dute bi ahizpek. Une onak pasatzen zituztela gogoan dute.

Lanaren prozesua

Algodoneraren ezaugarrietako bat ehungintzako prozesua oso-osorik egiten zutela da; kotoiarekin haria egitetik, oihalak ehundu eta tindatzeraino.

Irundegian ekiten zitzaion fabrikako lanari. 1940ko hamarkadan ehungintzan jarduten zuten hamasei lantegi zeuden Bergaran eta hiruk besterik ez zuten irundegia. Gutxi batzuek bakarrik zeukaten lan eremua zela esan dezakegu, Algodonera horietako bat izanik. Trenean iristen ziren kotoi fardelak eta horrekin haria egiten hasten ziren.

Pilan sartzen zuten lehengaia. Bertan, kotoia homogeneizatu, garbitu eta 1,10 metro zabalera zuten bandak egiten zituzten. Kardetan denak ilaran eta ordenan jartzen

zituzten, paraleloki, eta fase honekin amaitzeko, inbutuetan pilatzen zituzten. Une horretan, bandak luzatzeko ordua iristen zen. Emakumeek gainbegiratzen zuten bitartean, makinek bandak geroz eta finagoak egiten zituzten, hari bilakatu eta bobinetan jasotzen zituzten arte.

“Makinek ongi funtzionatzen bazuten, dibertitzeko aprobetxatzen genuen”

Ascension Fernandez – Algodonerako langilea

Arestian esan bezala, Ascension Fernandez irundegian hasi zen lanean, hamalau urte besterik ez zituenean. “Hariarekin lanean genbiltzanez, adi egon behar izaten genuen, baina makinek ongi funtzionatzen bazuten, dibertitzeko aprobetxatzen genuen”, dio Fernandezek. Orduan hasten ziren jolasean.

Sokasaltoan ibiltzen ziren. Berarekin lanean zebiltzan bi gizonak eragiten zioten sokari eta Fernandez salto eta salto aritzen zen. “Nire lankideak izan zirenak ikusten ditudanean zera esaten didate: zer ondo egiten zenuen salto!”, dio barrezka eta orain halakorik egin ezin duela gaineratu du.

Jolasean, kantuan eta ipuinak kontatzen aritzen ziren arren, erne egoten ziren arduraduna noiz iritsiko. Norbaitek abisua pasatzean, makina haien tartean ezer gertatu ez balitz bezala, lanean jarraitzen zuten.

Behin haria lortuta, prozesuak aurrera jarraitzen zuen. Fabrikak atea zabaldu zituenetik, emakumeek paper garrantzitsua izan zuten Algodoneran. Segur aski esku finak izateagatik, irazkitzen eta ehuntzen emakumeak aritzen ziren gehienbat, hariarekin aritzeko gizonaek esku eta hatz lodiegiak zituztela iruditzen baitzitzairen. Hori dela eta, emakumeak izatea interesatzen zitzairen enpresako jabeei.

Haurrak ere lanean aritu ziren, ehundegian eta irundegian batez ere. 1892an, 265 langiletatik 40 eskolara joan beharrean zeuden umeak ziren. Normalean lanaldi erdia egiten zuten; hala, ikasketak eta lana bateratzen zituzten. Azpimarratzekoa da kasu batzuetan emakumeak eta haurrak, gizonaek baino gehiago izan zirela.

Debako urak sekreturen bat zuela pentsatu izan zen, ezin izan baitzen inoiz bertako mahoi kolorea imitatu

Adierazi legez, urdin koloreak eman dio indarra Bergarari. Ezaugarri hori behar bezalakoa izateko, arreta berezia jarri zuten tintetan. Deba ibaiko urak sekreturen bat zuela pentsatu izan zen, ezin izan baitzen mahoi kolore hori imitatu, baina inoiz argitu gabeko misterioa da.

‘Koloreen sukaldea’ deitzen zioten gela batean egiten ziren tinta nahasketak, lurrunez berotutako galdaretan. Oso lan garrantzitsua zen eta kontuz egin beharrekoa. Neurketak ondo egiten ez baziren, ehun piezen kolorea ezberdina izango zen eta hori ez zen komeni.

Behin kolorea lortuta, ehundegitik ateratako oihal bobinak tintaz zein kolore finkatzailez betetako upeletan sartzen zituzten. Tindatze-prozesuarekin amaitzeko, bi arraboletatik pasatzen zuten koloreztatutako oihala, tinta tela osoan zabaltzeko. Tindatu ostean, oihalak lehortu eta azken ukituak ematen zitzaizkien bezeroei produktua eskaini aurretik.

Emakumeak lanbidean

Garai batean, ehungintzaren ezaugarrietako bat emakume asko zituen sektorea izatea zen. Beste lanbide askotan ez bezala, fabrikan sartu eta lan egiteko aukera izaten zuten emakume ugari.

Arrazoi horregatik, jende asko joan zen Bergarara bizitzera, bai Euskal Herriko beste herri zein hiri batzuetatik eta baita Espainiako zenbait txokotatik ere, Gaztelatik, esaterako. Alaba asko zituen familia bati bereziki interesatzen zitzaion emakumei lana ematen zien fabrika bat alboan izatea, etxeko gastuei aurre egiteko aukera ona baitzen.

Juan Martin Elexpuruk *Lan eta lan, emakumeak Bergaran* liburua argitaratu zuen Idoia Etxeberriarekin batera. Hortaz, emakume bergararrek egindako lanak ezagutzen ditu, baita ehungintzaren bilakaera ere nolakoa izan zen.

“XIX. mendean oso modernoa zen Algodonera”, dio Elexpuruk. Ume eta emakume asko zeudenez, titia emateko eta fardelak aldatzeko txokoak zituzten lantegian. Eskola bat ere bazuten bertako hurrei ikasketak bermatzeko. Elexpuruk dioenez, aurrerapauso bat izan zen, nahiz eta baliabide hauek gero desagertu ziren.

1902ko datuek argi erakusten dute emakume gehientsuenak oso gazte hasten zirela lanean eta ezkontzean lantegia uzten zutela. 147 emakume zeuden urte hartan Algodoneran eta horietatik %77 30 urtetik beherakoak ziren. Juan Martin Elexpuruk dioenez, emakumeei beraien soldata jasotzeak askatasuna ematen zien.

Ehungintzako langileak 1902an

Adina	Gizonak	Emakumeak
10-16	%24	%39
17-30	%31	%39
31tik gora	%45	%22

‘Lan eta lan, emakumea Bergaran’ liburutik ateratako taula.

Errentagarriak zirelako interesatzen zitzaizkien enpresako buruei neska gazte eta haurrak. Esperientzia zuten gizonezkoei askoz ere soldata altuagoak ordaindu behar izaten zizkieten. Gauzak horrela, 1900ean hamar urtetik beherako haurrak lanean izateko debekua gogorarazten da. Horrek esan nahi du, legea ez zela betetzen. 1909an ikuskaritza bat egin zuten Algodoneran eta adin horretatik behera zeuden hainbat haur aurkitu zituzten, gehienak hamaika orduko lanegunak egiten.

Algodonerako agiriak Gabiriako dorrean gordetzen dira eta beste zenbait paperen artean baja agiri bat dago. Honako hau jartzen du bertan: “Con fecha de hoy se ha producido en esta fabrica la baja del operario Doña Tomasa Arrese Telleria a causa de dedicarse a labores de su sexo”.

1925eko azaroaren 19an sinatutako bajaran argi gelditzen da Tomasa Arresek fabrika utzi eta etxeakoandre izateko erabakia hartu zuela. Azpimarragarria dena “a causa de dedicarse a labores de su sexo” da. Badirudi lantegian egotea adin batera arte onargarria zela, baina ezkondu eta familia bat eratzean, emakumeek “betebehar” batzuk zituztela.

Elexpuru eta Etxeberriak datu esanguratsu bat ematen dute liburuan: 1930ean Espainiako biztanleria aktiboaren %24 osatzen zuten emakumeek. Horietatik %80 ezkongabeak eta alargunak ziren. Bergaran emakume langileen kopurua dezente altuagoa zela diote.

Juan Martin Elexpururen esanetan, gerraostera arte ardura postuetan, mantentze-lanetan eta tindategian gizonak aritzen ziren. Emakumeek aldiz, batez ere hariarekin jarduten zuten, esku finagoak zituztelako.

Denborarekin aldatu egin zen lan banaketa hori, eta horren erakusgarri dira Maria Paz eta Maria Rosa Alustiza; bulego teknikoan eta komertzial lanetan aritu zen lehenengoa, eta giza baliabideetan bigarrena.

Maria Pazek gogoan du nolakoak ziren eskulanetan jarduten zuten emakumeen eskuak eta miretsi egiten zituela esan du. “Pilotarien eskuak zituzten, guztiz deformatuta”, dio Maria Pazek.

Maria Rosak gogoan du beraien soldata baxuagoa zela gizonena baino. “Ongi kobratzeko prakak eraman behar ziren eta guk prakak jartzen genituen, baina jabeak nahi zituenak praka estuak ziren eta guk horrelakorik ez genuen jantzen”, dio Maria Rosak ironia eta amorrua batuz.

“Emakume eta gizonen arteko desberdintasunak egongo ziren, baina askotan ez ginen konturatzen”.

Manolo Gabilondo – Algodonerako langilea

Hala ere, Manolo Gabilondok dio sarri ez zirela konturatzen zer nolako desberdintasunak zeuden gizon eta emakumeen lan baldintzen artean. Beste garai batzuk ziren eta gai honekiko kontzientzia ez zegoen gaur egun bezain piztuta. “Desberdintasunak egon egongo ziren, orain bezala, baina askotan ez ginen konturatzen”, azpimarratu du Gabilondok.

Herrian izandako eragina

Manu Diaz idazkari orokorra izan zen fabrikaren azken urteetan eta ondo ezagutzen du Algodonera de San Antonioren historia. Debagoieneko lantegirik handiena izatera iritsi zela dio Diazek. Izan zuen indarraren erakusleeta bat errolda zibilean aurki dezakegu. Jaiotza-agiri askotan honakoa ikusi izan du Diazek: “La madre trabaja en casa y el padre en la fabrica”. Algodonera de San Antonio zen ‘la fabrica’. Horrek argi uzten du herriko lantegi garrantzitsuena kotoiarekin lanean aritzen zen hau zela.

Ehungintzako ikasketarik ez zegoenez herrian, 1905ean udalak Grabatuen Eskola sortu zuen. Gerra Zibilaren ostean, oinarrizko eskola jarri zen martxan. Erreportaje honetako bi ahizpa protagonisten aita ere bertan aritu zen ikasten. Gogoan dituzte bere istorioak. “Hamalau urterekin hasi zen Algodoneran lanean eta oinarrizko eskola martxan jarri zutenean, lehen promozioa izan zen”, diote harrotasunez.

Herrian hain indartsua zen fabrika bat izateak, onura ekonomikoez gain, bizitzeko erraztasun batzuk eskaini zituen. Bergara eta Algodoneraren kasuan, lantegiak argindarra sortu eta herriari ematen zion. Maria Paz eta Maria Rosa Alustizak beraien aitak Gerra Zibilean argindar hori ziurtatzeko egin behar izan zuena azaldu dute: “Mantentze-lanetan egiten zuen lan, eta beraz, herria bonbardatzen ari zirenean ezin izan zuen lantegia utzi, herritar guztien argia fabrikatik baitzatorren”.

Urte loriatsuak izan ziren Gerra Zibilaren ostean etorritakoak. Poliki-poliki indarra hartzen joan eta 1970ean Espainian ekoizten zen ehunaren %90 Bergaran egiten zen. Guztira 2.000 langile zituzten hamasei enpresa zeuden herrian. Bestalde, bakeroaren aldeko apustua ere egin zuten eta guztiz arrakastatsua izan zen, *Levis Strauss* eta *Lois* marka ezaguentzat aritu baitziren lanean.

Bergarako ehungintza egoera bikainean zegoen eta nabaria zen horren eragina. Ostegun eta larunbatero pilota partidak izaten ziren eta herritarrek goraino betetzen zuten frontoia. Inguruko tabernetan ere mugimendu handia izaten zen eta horrek herriko merkataritza eta ostalaritza indartu zituen. Bergararrek dotore fama zuten eta ehungintzaren une onen ondorioz izan zen, neurri batean.

III. ATALA: Makinak itzaltzeko ordua

Saso berriak iritsi ziren Algodonerara XX. mendearen amaieran. Algodonera de San Antonio, Hijos de Arturo Narvaiza eta Textil Lasagabaster enpresa independenteak ziren eta haria egiteki oihala lortzeko igaro behar den prozesua bakoitzak bere aldetik egiten zuen.

Lehia zuzena egiten zioten elkarri eta, hala ere, 70eko hamarkadan tindategi komun bat egitea erabaki zuten, kalitatezkoa, bakoitzak bere aldetik lor ezingo lukeen bat. Punta-puntako makinak erosi zituzten, lan-produkzioa bizkortu eta hobetuz. San Prudentzio auzoan kokatu zuten lantegia eta Tavesa izena jarri zioten. Bertan aritzen ziren hiru enpresetako langileak Algodonera, Narvaiza eta Lasagabasterretik iristen zitzaizkien oihalak tindatzen eta azken ukituak ematen.

Javier Etxebarriak paper garrantzitsua izan zuen Tavesan. Bilbotar honek Deustuko Merkataritza Unibertsitatean Zuzenbide eta Ekonomia Zientziak ikasi zituen. Titulua eskuratzean, Sevilla eta Bergararen artean aukeratu behar zuen, bietan eskaini baitzioten lana. Bere esku zegoen erabakia eta Euskal Herrian gelditzea hautatu zuen. Orduan joan zen lehenengoz Bergarara, gaur egun arte, behintzat, bere bizitokia izan denera.

Tavesa sortzean, finantza zuzendari bat behar zuten. Etxebarriaren lagun bat zen San Prudentzioko lantegia eraiki eta makinaria erostean arduratu zena eta hark pentsatu zuen bilbotarra lan hori egiteko aproposa zela.

Bere lehen lana kontabilitatea, kostu sistema, produkzio kontrola, zein nominak informatizatzea izan zen. Aro berri baten aurrean zeuden eta teknologiak aurrera egiten zuten heinean, beraiek ere eguneratuta egon behar ziren.

Poliki-poliki aurrera zihoazen neurrian, garai nahiko latzak iritsi ziren. 1984an krisi larri bat izan zen Espainian. Xabier Larrañaga ELAko sektoreko sindikalistak *Landeia* aldizkarian azaldu bezala, birmoldaketa handi bat egin behar izan zen ehungintzan eta horren ondorioz, fabrikak modernizatu ziren. Hala ere, aldaketa guztiak ez ziren

onerako izan, lanpostu ugari desagertu baitzen. “Bergaran 1.500 langile izatetik 500 izatera igaro zen sektore hau”, gogoan du oraindik ere Larrañagak.

Garai zailak bizi ostean, 1989an Grupo Tavex SA izenarekin burtsara atera ziren. Tavesa eta Exportacion izenen uztartzetik sortutakoa zen hautatuko deitura. Horrekin batera, Loisen fabrikak izan ziren Valentziako bost enpresa erosi zituzten. 1990ean aldiz, Settavex lantegia zabaldu zuten Marokon. Une honetan, Etxebarria Tavesako finantza zuzendaria izatetik, talde osoko finantza ardura hartzera igaro zen, Tavexekoa, hain zuzen ere.

Manu Diaz une horretan iritsi zen Tavexera. Ikasketak amaitu eta epaitegian hasi zen lanean, baina Tavexek barne-abokatu bat behar zuela jakitean, kotoi fabrikara joan zen. Une polit batean iritsi zela dio, asko hazi behar baitzen enpresa: “Dena zen hazi, erosi, saldu, bezeroak mundu osoan zehar, marka garrantzitsuentzat lanean, astero Valentziara, hilabete behin Marokora...”

Xabier Larrañagarekin batera Iñigo Alberdi zegoen ELA sindikatuan. Alberdik dioenez, askorentzat burtsako interesek industriakoek baino garrantzia handiagoa hartu zuten garai hartan. Bergaran emaitza onak lortzen baziren, Marokon ere antzeko kalitatea lortuko zela uste zen eta askoz ere merkeagoa izango zen produktua ekoiztea. Gerora ikusi zen gauzak ez zirela horrela, Tavesan Marokon egindako akatsak konpontzen egoten zirela gogoan baitu Alberdik.

Tavex lantegiak erosi eta negozioak egiten zebilen bitartean, langileek zenbait kezka zituzten. 1996rako Xabier Larrañaga arduratuta zegoen Algodoneraren etorkizunarekin eta hala esan zuen *Landeia* aldizkarian: “Etorkizunean ehungintzan jardungo dugula bermatu nahi dugu, ez baitugu merkataritza eta banaketako enpresa soilik izatea nahi”.

Lau urteren buruan, Algodonerak ateak itxi zituen. ‘Plan Tavex 2000’ enpresa berpizteko proiektu bat zen, baina urte hartan desagertu zen San Antonioko fabrika, 152 urtez martxan egon ostean. Hala ere, Tavesak aurrera jarraitu zuen, 2010eko abendura arte. 64 langile zituen fabrika itxita, guztiz desagertu ziren Tavexek Bergaran zituen ehun-ekoizleen lantegiak.

Itxieraren arrazoiak eta aurrera egin beharra

Manu Diazek dio globalizazioa izan zela bi fabrika hauen itxieraren arrazoietakoa bat: “Lehen European europarrok bakarrik saltzen genuen, beraz, zirkuitua oso itxia zen, baina poliki-poliki India, Latinoamerika, Maroko eta Tunisiako lehiakideak sartu ziren, merkatua betetz”. Herrialde hauek oso lehiakide indartsuak ziren, produktua oso merke ekoizten baitzuten, eta ondorioz, merke egiten zituzten salmentak.

“Txinatarrak kalitate baxu edo ertaineko produktuak eskaintzen hasi ziren, baina prezio aldetik ez zuten lehiakiderik”.

Manu Diaz – Tavexeko idazkari orokorra

Bestalde, 2005ean Txina Nazioarteko Merkataritzaren Elkartean sartzeak ere mugatu egin zituztela uste du Diazek, jo zuten lehen atea ehungintza izan baitzen. “Kalitate baxu edo ertaineko produktuak eskaintzen hasi ziren, baina prezio aldetik ez zuten lehiakiderik”.

2008ko krisia eta Santista enpresa brasildarrarekin egindako fusioa ere kolpe gogorak izan zirela dio Manu Diazek: “Fusio horren emaitza ez zen espero genuena izan”. Une hartatik aurrera sekulako dirutza galtzen hasi zirela dio eta horren ondorioz, fabrikak ixten hasi behar izan zirela.

Datu esanguratsua da Espainiako ehungintzak azken hamar urteetan bere ekoizpenaren heren bat galdu duela, eta azken 25 urteetan, erdia. Espainian sekulako beherakada izan duen sektorea da beraz ehungintza.

Gogorra izan zen itxierari aurre egitea, bai bertako langile zein Bergarako herritarrentzat, herriko ekonomiaren ardatz izan baitzen. Manu Diazentzat bukaera tristea izan zen. Itxieraren erabakia hartu zuen taldean zegoen bera eta une gogorak bizi izan zituela gogoratzen du: “Lana besterik ez zen, baina mingarria izan zen, bai jendearengatik eta baita historiarengatik ere”.

Manolo Gabilondo eta Ascension Fernandezek utzita zuten fabrika itxi zenerako, baina pena handia hartu zutela diote. Bizitza osoa bertan lanean aritu ostean, lantegi soil bat baino gehiago zela dio Gabilondok: “Gure fabrika deitzen genion”.

“Hilda dago ofizioa eta hemen guztiz desagertuko da”

Juanjo Gonzalez – Textiles Ibarako arduraduna

Juanjo Gonzalezek Textiles Ibaran egin izan du lan. Aurten erretiroa hartu eta itxi egingo dute enpresa. Mahoizko jantzien salerosketan jardun dute azken urteetan, hau da, jada ez zuten ehunik ekoizten. Gonzalezen arabera, Bergara puntu bat besterik ez zen ehungintzaren mapan, baina jada ez dago ezer. Espainian ere berdina da egoera, ez da oihal metro bat ere egiten. Tindatzen den arren, ez da ehuntzen. Berak argi dauka zein den gure inguruko ehungintzaren etorkizuna: “Hilda dago ofizioa eta hemen guztiz desagertuko da”.

Ezabatu egingo al dira tinta arrastoak?

Oraindik ere oso presente daude ehungintzaren aztarnak. Asko dira lanbide horretan jardun zuten herritarrak eta gertukoa da momentuz historia, baina zenbat iraungo du bergararren memorian?

Manolo Gabilondo Bergarako urdinaz oroitzen da ehungintzak utzitako arrastoei erreposoa ematean: “Bergara ezaguna zen eta baita bere kolorea ere, baina orain ez dago arrastorik; ez ‘azul’ ez bakero”.

Javier Etxebarria finantza arduradunak monumentu bat egiteko beharra ikusten zuen. Algodonera de San Antonio zegoen tokian, fabrika bota ostean, lursail handi bat gelditu zen. Etxebizitzak egiteko plan bat zegoen eta Etxebarriak orduko alkate Vitoriano Gallastegirekin hitz egin zuen auzo berrian oroigarri bat jartzeko. Harri bat bera ere ez da jarri etxe horiek egiteko, eta beraz, ez dago ehungileen monumenturik.

Museo bat egiteko asmoa ere izan zen. Juan Martin Elexpuru idazleak gogoan du, baina ez da tresnarik gorde eta zaila iruditzen zaio dagoenarekin erakusketa bat egitea. “Egunen batean norbait akordatuko da”, dio Elexpuruk.

Manu Diaz ere oroitzen da museoaren kontuaz: “Une batean alkateren batek ehungintza museo bat egin nahi izan zuen, baina horretan gelditu da. Iraganean Bergarak indarra izan du ehungintzan, baina etorkizunean ez da egongo. Iraganeko istorioak dira”.

“Etorkizunean historian ikasiko den pasarte bat besterik ez da izango”

Manu Diaz – Tavexeko idazkari orokorra

Denborarekin tintak ezabatu egiten dira. Desagertu. Bergaran jada ez da tinta urdinik erabiltzen oihalak tindatzeko; orain idazteko besterik ez da erabiltzen. Historiako liburuek eta hau bezalako erreportajeek jasoko dituzte gelditzen diren arrasto eta aztarnak. Diazen iritziz, hemendik aurrera Bergarako ehungileen kontuak historia zaleentzako izango dira. Errege Seminarioarekin alderatzen du; hori bezala, ondare moduan geldituko dela uste baitu. “Etorkizunean historian ikasiko den pasarte bat besterik ez da izango”.

Zatidurak

Herri izena duen kolorea

Txikitatik entzun izan dut Bergara *mahoneroen* herria dela. Mahoi kolorea Bergarako urdina dela ere esan izan didate. Kolorea bera *Bergara urdin* bezala ezagutzen dute askok. Gauzak horrela, argi dago nolabaiteko eragina eta garrantzia izan duela ehungintzak herrian.

Duela urte batzuk urdina zen Bergarako ibaia. Ura urdin kolorearekin lotu izan dugu, nahiz eta gardena den, baina Deba ibaiak ez zuen itsasoaren urdin kolorea. Langileen arropen urdin kolorea zen herria zeharkatzen zuen erreka.

Oihalak tindatzean gelditzen ziren arrastoak ibaira botatzen zituzten lantegiek, gainetik kentzeko modu errazena baitzen. Zorionez, denborarekin hori aldatzen joan da. Ekologiaren kontzientzia piztu zaio jendeari eta gaur egun, askorentzat pentsaezina da garai hartan egiten zen bezala, erreka urdinez tindatzea. Hala ere, 2018ko martxoan Deba ibaia aparrez bete zuen isurketa bat izan zen, baina hori beste baterako utziko dugu.

Erramu Zapatua ospatzen da herrian eta kaleak mahoi kolorez betetzen dira. Azken urteetan indar handia hartu du egun horretan “mahoneroz” jantzeak; alkandora, praka eta gonak jantzi eta egunaz gozatzeraz ateratzen dira herritar ugari.

Eta zein da kirol taldeen goitizena? Mahoneroak. Erabiltzen dituzten jantziak ere urdin kolore horretakoak dira. Beraz, ehungintzaren arrastoak kirolera ere iritsi dira.

Erraldoiek indar handia dute Bergaran. Hamar figura daude eta horietatik bik ehungintzarekin dute lotura. *Mahoi* eta *Kotoi* dute izena, herrian izan den industria garrantzitsuenetakoari erreferentzia eginez.

Ehun fabriketako tinta urdinak herrian barrena hedatu dira eta oraindik ere bertan daude zenbait zantzu eta arrasto. Ikusiko da zenbat denbora behar duen tinta honek desagertzeko; ikusiko da ezabaezina den tinta den ala ez.

“Lehen egiten zen lanarekin alderatuta antzekotasunen bat egotea kasualitate hutsa da”

Gorka Gonzalez – Textiles Ibarra

Bergaran ehunaren ekoizpenean jarduten duen lantegirik ez dagoen arren, badira zenbait enpresa txiki ofizioarekin nolabait lotuta daudenak. Gorka Gonzalez Textiles Ibarra arduraduna da. Telak erosi, jantziak egitera bidali eta gero produktu horiek saltzeaz arduratzen dira bertan. Hala ere, ez dira denbora luzez arituko lan horretan, aurten itxiko baitute enpresa.

Tavexen aritu zinen lanean. Noiz eta nola ekin zenion lan horri?

Tavex sortu zenean bertan hasi nintzen lanean. Soldadutza amaitu eta osabak deitu zidan, nik hartu nuen posturako norbait behar zutela esanez. Merkataritza ikasketak nituen eta onartu egin nuen eskaintza. Hasieran erakusgaiekin egiten nuen lan eta gero komertzial moduan aritu nintzen.

“Bakeroaren alde egitea erabaki ona izan zen”

Gorka Gonzalez – Textiles Ibarra

Garai hartan lanerako arropaz gain beste zenbait produktu ere egiten zenituzten.

Ohituta zeuden lanerako arropa egiten, hori zen Algodoneraren berezitasuna eta horretan trebeak ziren. Bakeroaren alde egitea erabaki ona izan zen. Nahiko kontrolatuta zeukaten ehun hori eta emaitza onak eman zituen. Ni zoratu egin nintzen modarekin. “Partxis” mahai-jolasean izaten diren koloreko praka, jaka eta gonak egiten hasi ziren. Ez zituzten mota askotako jantziak egiten, hiru bat izango ziren, baina ni erotu egiten nintzen. Sarritan ez ziren koloreak ateratzen eta bezeroei astebete gehiago itxaron beharko zutela esan behar izaten nien. Handik gutxira, alpargatak egiten hasi ziren, baina ordurako ni ez nengoen enpresan.

Izan ere, zure osaba eta anaiarekin hasi zinen lanean.

Osabak ehun lantegi bat zuen Aramaion, Textiles Ibarra, gaur egun gure enpresa dena. Anaia ere bertan zebilen lanean eta Tavex utzi nuenean batu nintzairen. Hasiera batean

ehuna ekoitzi eta saldu egiten zuten tela hori. Gerora bitartekari lanak egiteaz arduratu gara; oihalak erosi, jantziak egitera bidali eta saltzera.

Nola egiten duzue lan?

Hasiera batean, ehuna Bartzelonatik ekarri eta Tavesan tindatzen genuen, beraz, itxierak eragina izan zuen gure enpresan. Izan ere, bertako tinta kolorea ez genuen beste inon lortzen. Ehuna kanpoan ere ongi egiten dizute, baina tintarekin arazoak izaten dira. Ez bada kalitate onekoa, eskua pasatu eta zikindu egiten zara. Behin Tavesa itxita, Textil Santanderinara jo genuen, Cabezon de la Saleko enpresa batera. Kolore urdina antzekoa da bertan eta ordutik beraiekin egiten dugu lan. Ehuna kanpotik ekarri eta tindatu egiten dute. Guk hori erosi eta jantziak egitera Palentzia eta Kordobara bidaltzen dugu. Behin hori eginda, dendei eta enpresa batzuei saltzen dizkiegu produktuak.

“Azken urteetan jaiei esker egin dugu aurrera”

Gorka Gonzalez – Textiles Ibarrako arduraduna

Nortzuk dira zuen bezeroak?

Bezeroen %80 dendak dira. Gainontzean enpresaren bati ere saltzen dizkiogu jantziak, baina batez ere dendak. Hala ere, desagertzen ari dira. Geroz eta mertzeria gutxiago daude, eskaera ere txikiagoa baita. Lehen baserritarrek eta arrantzaleek praka onak behar izaten zituzten, baina bai dendak eta baita bezeroak ere desagertzen ari dira. Azken urteetan jaiei esker egin dugu aurrera, martxotik irailera kostako herri askotan arrantzalez janzten baitira. Lekeitioko Antzar Egunerako saltzen dira alkandora gehien, erraz apurtzen baitira.

Nola ikusten duzu ehungintzaren egoera?

Oso ilun. Hemen ez da ezer geldituko. Espainian Textil Santanderina mantentzen da eta gutxi gehiago. Bartzelonan ere dena desagertu da. Lehengo lanarekin alderatuta antzekotasunen bat egotea kasualitate hutsa da. Askok aldatu da ofizioa.

Martina Maiz, bere garaiari aurre hartu zion emakumea

“Martina Maizen bizitzarekin eleberri bat egin daiteke”. Halaxe dio Tavexeko langile izan zen Manu Diazek. Istorio eta pasarte ugari bizi izan zituen 1819an Beasainen jaiotako emakume honek. Bere garairako oso emakume aurreratua zen eta han eta hemen utzi ditu bere aztarnak.

1839ko apirilaren 17an ezkondu zen Jose Julian Blancekin. Tradizioak hala aginduta, Maizen ahizpa hiltzean, alargunarekin ezkondu zen eta une horretan utzi zuen Beasain, bere senarra zegoen tokira, Bergarara, joateko.

Blancek ez zuen seme-alabarik izan, ez Martina Maizekin, ezta honen ahizparekin ere. Hori dela eta, hiltzean, testamentuko ondare guztiak Martina Maizentzat izan ziren. Hala, kotoi fabrika zuzentzeko ardura hartu zuen.

XIX. mende amaieran oso gutxi ziren enpresa baten jabetza eta zuzendaritza zuten emakumeak. Ordura arte Algodoneran ere gizonak zeuden goi-karguetan. Egin zuen lana, gainera, ongi eta ganoraz egindakoa dela esaten da. Manu Diazek “Gipuzkoako enpresari onena” izan zela dio.

Ez dago oso argi zer gertatu zen, baina 1881eko otsailaren 9an Elorrioko Jose Niceto Urkizuri saldu zion enpresa, nahiz eta lantegiarekin harremana izaten jarraitu zuen. Horren erakusgarri da *Viuda de José Julián Blanc y Urquizu* izena hartu zuela fabrikak.

“Martina Maizen bizitzarekin eleberri bat egin daiteke”

Manu Diaz – Tavexeko idazkari orokorra

Behin enpresaren kontuak alde batera utzi zituela, Donostiara joan zen bizitzera eta gizarte-ekintzei bere babesa ematen aritu zen.

1887an Urkizu gaixotu zen. Ezin zuen enpresaren zuzendaritzarekin jarraitu eta Martina Maizengana jo zuen ardura hori har zezan eskatzeko. Maizek egoera ulertu eta berriz

egin zen ehungintza-lantegiaren buru. Izena aldatu zion berriz: *Viuda de J. J. Blanc* izango zen ordutik aurrera.

Martina Maiz izan zen Bergarako herriari energia elektrikoa eskaintzea erabaki zuena. 1891n hitzarmen bat sinatu zuen Udalarekin. Bertan, akordio batera iritsi ziren: ibaiko urarekin energia hori lortu eta egunez fabrikako makinatarako erabiliko zen eta gauez herritarren etxeetara iritsiko zen.

Aurrerapen handiak egin zituen enpresan bigarren etapa honetan. Fabrikari egindako produktuekin erakustaldiak egiten eta lehiaketetara aurkezten hasi zen, lantegiaren izena ezagutzera eman eta leku askotara zabalduz. Zazpi eraikin zituen *Viuda de J. J. Blanc*ek eta gertutik zaintzen zuen bere langileek egiten zuten lana.

Produktibitatea hobetzeko asmoz, igandetan ere lan egiteko apustua egin zuen. Elizak indar handia zuen garai hartan eta pentsaezina zen jaieguneko meza galtzea. Hori nolabait konpontzeko, Donostiako apezpikuari igandetan lan egiteko baimena eskatu zion eta honek aintzat hartu zuen haren eskakizuna. Kartel bat jarri zuten Martina Maizen lantegian: “Lantegi honetan Gotzaindegiaren baimenarekin egiten da lan igandeetan”.

1891ko urriaren 7an hil zen Martina Maiz, 72 urte zituela, Donostian zuen ‘La Cumbre’ etxean. Oinordekorik ez zuenez, gizarte-ekintzei utzi zizkien bere ondasunak. Bergarako San Pedro parrokiari Stoltz-Freres organoa eman zion eta bertan jarraitzen du oraindik. Bergaran eta Beasainen bere izena duten kale bana du, utzi zuen aztarnaren seinale.